

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2021 metai

1

LI

Vilnius 2021

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2021

1

Vilnius 2021

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2021

1

Vilnius 2021

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-19-10

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Sergej POLECHOV / Сергей В. ПОЛЕХОВ / Sergey POLEKHOV
Rusijos nacionalinės ekonomikos ir valstybinės tarnybos akademija,
Rusija / The Russian Presidential Academy of National Economy
and Public Administration (RANEP), Russia

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Ilinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.

EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).

Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:

<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2021
© Straipsnių autoriai, 2021

Baltarusijos valstybingumo istorija: nuo idėjos link nacionalinio valstybingumo

История Белорусской государственности. Т. 3. Белорусская государственность: от идеи к национальному государству (1917–1939 г. г.). Минск, 2019, с. 639. ISBN 978-985-08-2428-8.

Aptariamas leidinys parengtas įgyvendinant didelę programą „Baltarusių nacijos, valstybingumo ir kultūros istorija“, iš viso bus išleisti 5 tomai. Programai vadovauja Aleksandras Kovalionja, o trečiojo tomo atsakingi redaktoriai yra Valentinas Mazecas, Nikolajus Smechovičius, Sergejus Trejaka. Iš viso suburta 16 autorių iš įvairių Baltarusijos istorijos mokslo institucijų. Aptariamas leidinys svarios apimties, jame gausu įvairių iliustracijų, iš kurių pažymėtini baltarusių istorinių personalijų portretai, taip pat istoriniai Baltarusijos žemėlapiai (deja, nenurodyti jų autoriai). Tomo gale yra vardų bei geografinė rodyklės. Naratyvas paremtas istorizmo principu, jame ankstesnės istoriografijos teiginiai derinami su naujų duomenų iš įvairių šalių archyvų analize. Apskritai, tomas priskirtinas akademinio pobūdžio studijoms, ir jo skaitymui reikalingas specialus pasiruošimas.

Tomas suskirstytas į keturias dalis. Pirmojoje apžvelgta istoriografija, kurioje pagrindinis dėmesys sutelktas į autorių – tarp jų ir užsienio – interpretuojamą baltarusiško valstybingumo problemą, antroji bei trečioji dalys skirtos revoliucinėms 1917–1922 m. peripetijoms, kurios siejamos su baltarusiško valstybingumo geneze bei realizacija, o ketvirtoji pavadinta „Baltarusiško nacionalinio valstybingumo vystymasis trečiame bei ketvirtame XX a. dešimtmėčiuose“. Taigi, pagrindinė tomo idėja nekelia abejonių.

Deja, „panirus“ į 638 puslapių tomo gelmę, ima nykti ne tik pagrindinė idėja, bet ir konkretaus vieno ar kito siužeto turinys. Nematyti didesnių tomo sudarytojų pastangų padėti skaitytojui susigaudyti, kurie faktai bei procesai laikytini svarbiais, o kurie – antraeilės reikšmės, bet svarbiausia, lieka neaišku, ką laikyti tiesiogiai susijus su Baltarusija bei baltarusiais, o kas tebūtų pagalbiniai ar šalutiniai veiksniai. Susidaro įspūdis, tarsi autorių tikslas būtų pagrindinę tomo idėją „skandinti“ verbaliniame vandenyne, kartu slepiant

ją nuo skaitytojo. O ketvirtos dalies tekstas, ypač skyreliai apie profsąjungas arba apie jaunimo veiklą, tiesiog primena sovietinių laikų disertacijų apie socializmo statybą tekstus. Bet tai anaip tol nereiškia, kad neprasminga aptariamą leidinį skaityti. Šiaip ar taip, tai kaimyninės valstybės istoriografinė raiška, tad jai būtina rodyti ir dėmesį, ir pagarbą.

Pirmiausia reiktų konstatuoti, kad tomo autorių požiūris į Lietuvos istoriografiją bei apskritai į Lietuvą yra šaltas, dažnai ignoruojantis, o kartais ir priešiškas. Tai matyti jau istoriografinėje apžvalgoje. Iš Lietuvos istorikų, kurių darbai susiję su Baltarusija, pozityviai paminėtas tik Bronius Vaitkevičius, nes 1988 m. jis Litbelą įvertino „kaip laikiną priemonę“, t. y. negatyviai (p. 13). Kiti Lietuvos autoriai, pastaraisiais dešimtmečiais rašę baltarusiška tematika, nutylėti. Bet aštriai apkaltinti voliuntarizmu sovietmečio laikų lietuviai istorikai Juozas Marcinkevičius bei Jonas Karosas, Vilnių įvardiję kaip „senąją lietuvišką teritoriją“ (p. 42). Visgi šiuo atveju dėmesio verti ne priekaištai lietuvių atžvilgiu. Pagrindinis recenzuojamo tomo istoriografinis oponentas – Lenkijos istoriografija, kuriai skiriama ypač daug dėmesio. Ir susidaro įspūdis, kad net ne dėl to, kad lenkiška istoriografija nepaprastai gausi. Panašu, kad baltarusių autoriai būtent lenkų istorikus nori laikyti sau tinkamais istoriografiniais (o gal ir geopolitiniais) oponentais ir partneriais, kaip tai nuo seno buvo įprasta Rusijos istorikams.

Jau užsiminėme, kad tomo pagrindinė siužetinė linija – Baltarusijos valstybingumo problema. Suprantama, impulsą baltarusiams, kaip ir kitoms tautoms Rusijoje, suteikė 1917 m. vasarį imperijoje prasidėjusi revoliucija. Bet baltarusių padėtis buvo itin nepalanki. Tome nurodoma, kad rinkimuose į Visos Rusijos steigiamąjį susirinkimą baltarusiškos partijos gavo tik 0,59 % balsų (p. 81). Bet autoriai šio fakto linkę nesureikšminti ir dėmesį sutelkia į vadinamąjį Pirmąjį visos Baltarusijos suvažiavimą, įvykusį 1917 m. pabaigoje sovietų kontroliuojamame Minske. Suvažiavimo metu išryškėjo dvi pozicijos: viena pasisakė už Baltarusijos Liaudies Respubliką (*Беларуская Народная Рэспубліка*) Rusijos Federacijoje, kita teigė, kad Baltarusijos Respublikos nereikia. Pastarųjų buvo daugiau, be to, jų rankose buvo faktinė valdžia, ir jie suvažiavimą išvaikė. Tačiau iš suvažiavimo struktūrų išsirutuliojo politinės atstovaujamosios institucijos – vadinamoji Baltarusijos Liaudies Respublikos (BLR) Rada, kuri suformavo savo vykdomąjį organą, sekretoriatą. Šis toliau plėtojo baltarusiško valstybingumo teisinę bazę, o 1918 m. kovo 25 d. (jau vokiečiams užėmus Minską) – buvo paskelbta BLR nepriklausomybė, deja, nesulaukusi vokiečių pripažinimo (nors lėšų kultūrinei veiklai vokiečiai nepagalėjo). BLR Rada bei sekretoriatas tęsė valstybės kūrimo veiklą Baltarusijoje iki naujo sovietų valdžios atėjimo 1918 m. rudenį (p. 83–135).

Su BLR Rada bei sekretoriatu susijusius procesus iliustruoja žemėlapis (p. 108–109). Jame rausva plačia juosta nubrėžtos BLR sienos, apimančios tikrai nemažus plotus: rytuose jos siekia didžiojo kunigaikščio Algirdo užkariavimų ribas, o vakaruose – Daugpilio–Vilniaus–Gardino–Bresto liniją (beje, žemėlapis sudarytas atsižvelgiant į žinomo etno-

grafo Efimo Karskio dar 1903 m. parengtą baltarusiškų tarmių išplitimo žemėlapi, kur pagrindinis kriterijus – „r“ tarimo stiprumo laipsnis; pagal jį Vilnius su apylinkėmis priskirtas „vidutinio „r“ tvirtumo tarimo“ regionui; E. Karskio nubrėztose ribose Baltarusiją Rados atstovai pristatė ir 1919 m. Paryžiaus taikos konferencijai). Bet tome pateiktas žemėlapis įdomus dar tuo, kad jame nurodyti rajonai, iš kur žmonės siuntė skundus BLR sekretoriatui dėl vokiečių okupantų veiksmų. Tai arealas tarp Vileikos–Naugarduko–Slanimo–Slucko–Minsko. Minimas arealas, kaip matyti iš žemėlapi, maždaug sutapo su erdve, kur gyventojai iš sekretoriato gavo pilietybės pažymėjimus. Vadinasi, šią erdvę sąlyginai galima laikyti baltarusiško tautinio apsisprendimo židiniu arba Pjemontu.

Socialistinės Sovietinės Baltarusijos Respublikos – SSBR (rus. *Социалистическая Советская Республика Белоруссии*, balt. *Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка Беларусь*) idėjos puoselėtoju laikytinas Baltarusių nacionalinis komitetas arba Belnac-komas (BNK) prie RSFSR Tautybių komisariato. Bet iniciatoriumi paskelbti SSBR (1918 m. gruodžio 31 d.) buvęs J. Stalinas, nors sprendimą tikriausia priėmė VKP(b) CK Politinis biuras kolegialiai. Tome cituojama garsioji J. Stalino telegrama sritininkui ir aršiam baltarusių tautinio judėjimo oponentui Aleksandrui Miasnikovui apie SSBR kūrimą: „pranešu apie CK sprendimą, kurio nėra reikalo aiškinti, bet kurį būtina vykdyti“ (p. 148). Tačiau jau 1919 m. sausio viduryje VKP(b) CK buvo priimtas sprendimas dalį SSBR prijungti prie Lietuvos SSR, o kitą dalį – prie RSFSR. Taigi, nenuostabu, kad vadinamojo Litbelo epizodas tome interpretuojamas pabrėžtinai negatyviai, daugiausia dėl SSBR teritorijų suskaldymo, taip pat dėl baltarusių tautinių veikėjų diskriminavimo bei eliminavimo iš Litbelo valdymo struktūrų. Režimuojama, kad Litbelo valstybingumas buvęs fiktyvus ir neefektyvus (p. 170–89).

Bet p. 166 pateikiamas iškalbingas faktas: 1919 m. vasario 2 d. į Minską atvykęs Jakovas Sverdlovas paskelbė, kad 1919 m. sausio 31 d. RSFSR pripažino SSBR. Vadinasi, SSBR viešai pripažinta tada, kai jau buvo nuspręsta, kad SSBR nereikalinga. Vis dėlto minimas J. Sverdlovo vizitas tome įspūdingai iliustruotas: pateiktas dailininko A. Šibniovo paveikslas (tapytas, regis, jau po Antrojo pasaulinio karo), kuriame J. Sverdlovas vaizduojamas kaip tik skelbiantis minimą SSBR pripažinimą (p. 255). Tik ironizuoti čia kažin ar derėtų. Reikalas tas, kad sovietinėje doktrinoje proletarinio internacionalizmo ir tautų apsisprendimo principai tilpo vienoje politinio tikslingumo skalėje, ir atstumai tarp tų principų kito. O Baltarusijos atveju, regis, pasiektas unikalus tų principų sutapimo momentas (apsisprendimas ištirpo internacionalizme). Beje, dar kartą SSBR paskelbta 1920 m. liepos 31 d., ir tai tome traktuojama kaip Litbelo klaidos ištaisymas (p. 251).

Sudėtinga autoriams buvo aprašyti lenkų ir sovietų derybų Rygoje raidą (1920 m. rugsėjį – 1921 m. kovą), kai Baltarusijos teritorija vėl buvo skaldoma, o SSBR oficialiai derybose negalėjo dalyvauti (tuo nebuvo suinteresuota nei Lenkija, nei RSFSR). Bet recenzentui tuos puslapius skaityti buvo gana įdomu, nes jie paremti gausia Baltarusijos,

Rusijos bei Lenkijos archyvų medžiaga. Ypač sudomino aprašyti bandymai panaikinti vadinamąjį Grabskio koridorių, t. y. teritoriją, atskiriančią Lietuvą nuo RSFSR pagal 1920 m. spalio 5 d. Rygoje priimtą susitarimą (p. 199, 230, 250, 261–262).

SSRB buvo viena iš SSRS sukūrimo signatarių, todėl šiam epizodui tome skirta nemažai dėmesio. Įdomu, kad SSRS formavimo procese matome dilemą, bet visai ne tą, kuri neblogai žinoma (lenininio ir stalininio vienijimo modelių dilema bemaž nutylėta). Tuo tarpu iš tome pateiktos įvykių raidos galime spręsti, kad vienoks respublikų vienijimasis vyko 1922 m. pavasarį, kai rengtasi dalyvauti Britanijos iniciatyva organizuotoje Genujos konferencijoje, ir kiek kitoks buvo 1922 m. pabaigoje; pastaruoju atveju akcentuotas Vokietijos vaidmuo, kuris, autorių nuomone, pasitarnavęs fiksuojant Ukrainos bei Baltarusijos sovietines respublikas kaip tarptautinius subjektus (p. 270–282). Įdomu, kad SSRS sudarymo aktą SSBR pasirašė – ar turėjo pasirašyti – kaip *Белорусская Советская Социалистическая Республика* (p. 276).

Čia tektų pastebėti, kad tomo autoriai nematė reikalo atsižvelgti ir vienaip ar kitaip nurodyti oficialių Baltarusijos valstybingumo pavadinimų rusų bei baltarusių kalbomis prasminių (ne tik lingvistinių) skirtumą. Dar daugiau – to skirtumo, regis, apskritai neįžvelgia. Štai rašant apie Visos Baltarusijos suvažiavime keltą Baltarusijos respublikos idėją (p. 93) vartojama sąvoka *Беларусь должна стать...* Tačiau kiek toliau nurodoma, kad suvažiavime ginčytasi dėl sąvokos *Белорусская республика*. Panašu, kad net vadinamojo Belnackomo atstovai aiškiau suprato Baltarusijos autentiškumą.

Leidinio dalyje, kur aprašomi procesai Baltarusijoje, vykę trečiajame bei ketvirtajame dešimtmėčiais, įdomu stebėti evoliuciją nuo vadinamosios *korenizacijos*, kai plėtota baltarusių kalba, iki priešingo proceso, kai įsibėgėjo kova su „baltarusišku nacionalizmu“. Savotiškas kriterijus, skyręs tuos du procesus, buvo tariama riba tarp „gimtosios kasdieninio vartojimo kalbos“, kuri atitiko socializmo doktriną, ir „gimtosios motinos perduotos kalbos“, liudijusios nukrypimą nuo minėtos doktrinos (p. 487). Beje, verta pažymėti, kad *korenizacijos* proceso epopėja aprašyta ypač detaliai bei profesionaliai.

Aišku, recenzentą domino lietuviški aspektai, tik, deja, tome jie pabrėžtinai palikti periferijoje. Vilniaus Baltarusių Rados (VBR) derybos su Lietuvos Taryba 1917–1918 m. laikotarpiu praktiškai nutylėtos, tik užsiminta, kad dėl VBR poveikio 1918 m. pavasarį įvyko krizė BLR Radoje bei jos sekretoriате (p. 127). Apie LVT ir VBR sutartį 1918 m. lapkričio 27 d. tik užsiminta (p. 175), o žemėlapyje (p. 171), vaizduojančiame 1918 m. pabaigos – 1919 m. pavasario procesus, matome ties Gardinu pateiktą tik vieną piktogramą, liudijančią, kad ten egzistavo baltarusiška mokykla. Na, o 1920 m. lapkričio 11 d. pasiektas Lietuvos užsienio reikalų ministerijos ir Vaclavo Lastauskio vadovaujamos organizacijos susitarimas išvis neminimas (tiesa, lyg ir yra netiesioginė užuomina p. 591).

Visgi tome yra gana originalių ir netikėtų lietuviškų epizodų. Štai 74 p. teigiama, kad Lietuva nepriklausomybę paskelbė 1917 m. gruodžio 11 d.; kitoje vietoje teiginiai dar

originaliesni: esą 1918 m. vasario 16 d. vokiečiai sukūrė Lietuvos karalystę, o 1918 m. lapkritį Antantė sukūrė Lietuvos Respubliką... (p. 174). Ten pat teigiama, kad baltarusių nacionalinis komunistas Dmitrijus Žylunovičius (kartu, beje, su sritininkais arba vadina- maisiais „zapadnarusistais“) reikalavęs, kad J. Stalinas priskirtų Baltarusijai Vilnių. Bet nesėkmingai! O 253 p. Josifas Visarionovičius apskritai užrekomenduotas kaip Lietuvos (aišku, tarybinės) interesų gynėjas, nes jis uždraudęs sritininkams kištis į V. Mickevi- čiaus-Kapsuko vyriausybės veiklą. 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir RSFSR taikos sutar- ties atžvilgiu galima rasti skirtingų atsiliepimų: 193–194 p. šis faktas pateiktas daugmaž pozityviai, o 260 p. minima sutartis įvertinta kaip „didžiavalstybinio šovinizmo apraiška“ iš Rusijos ir Lietuvos pusės.

Bet grįžkime prie pagrindinės tomo temos – baltarusių valstybingumo problemos. Kad tai problema, neneigia ir tomo autoriai. Tik pastebimas jų polinkis Baltarusijos var- gus nurašyti geopolitinėms aplinkybėms neatrodo pakankamas. Nes visų pirma ta „geo- politinių aplinkybių“ samprata lieka neapibrėžta, ir todėl neaišku, kaip, pavyzdžiui, rei- kėtų įsivaizduoti Baltarusijos valstybingumą, jeigu, tarkime, tų „geopolitinių aplinkybių“ būtų nelikę? Ar tokį, kokį įsivaizdavo J. Karskis?

Kiek voliuntaristiškai svarstant apie galimą metodologinę prieigą prie baltarusių valstybingumo problemos, atmintyje iškilo dar filosofijos studijų metu rekomenduoti universalūs tyrimo modeliai – dinaminis ir statistinis. Taigi, taikant dinaminį modelį (kai svarbus griežtas priežastinis ryšys ir jo kontekste svarbios „geopolitinės aplinkybės“), tektų konstatuoti, kad visi baltarusiško valstybingumo variantai vedė į aklavietę. Tai pir- miausia liudytų orientacija į Vokietiją (Antono Luckevičiaus, Jazepo Voronkos, Konstan- tino Jazovitovo ir kitų pastangos); tiesa, dėl tos orientacijos gimė Baltarusijos Liaudies Respublikos struktūra, bet jos tąsa nutrūko, kai Vokietija atsisakė Baltarusiją pripažinti, nes laikė ją Rusijos dalimi. Po to sekė orientacija į Lenkiją (vadinamosios Aukščiausios baltarusių Rados, atstovaujamos A. Luckevičiaus, Bronislovo Taraškevičiaus, Pavelo Aleksiuko ir kitų pastangomis); nepaisant garsių Lenkijos politikų pareiškimų apie fe- deralizmą, orientacija į Lenkiją praktiškai suponavo baltarusiams tik tautinės mažumos statusą; o apie vadinamąjį Slucko sukilimą ar apie generolo Bulak-Bulachovičiaus avan- tiūrą vargu ar verta plačiau kalbėti (p. 239–243, 245–247). Deja, orientaciją į Lietuvą (V. Lastausko pastangos) teikė ne ką daugiau perspektyvų nei ankstesnės¹.

Ir pagaliau orientacija į Sovietų Rusiją. Jos laikėsi Belnackomas ir svarbiausi jo ly- deriai Dmitrijus Žilunovičius, Aleksandras Červakovas. Toji orientacija lyg ir atvedė į SSBR (BSSR) sukūrimą. Bet tas faktas, kad abu minėti BNK lyderiai – kaip ir visa plejada kitų baltarusių veikėjų, susiejusių savo karjerą su sovietų valdžia – žuvo nuo tos

¹ Э. Гимжаускас, *Беларускі фактар пры фармаванні літоўскай дзяржавы ў 1915–1923 гг.*, Беласток–Вільня, 2012.

valdžios rankos, keltų abejonių dėl tiesioginės BSSR sąsajos su baltarusiška idėja. Tiesa, pastarąjį teiginį galima užginčyti, nes bemaž visi tie žuvę veikėjai šeštame dešimtmetyje buvo reabilituoti, gal tik išskyrus K. Jazovitovą, ir todėl visų jų istorija savotiškai atlieptų krikščioniškos kančios ir prisikėlimo tradiciją.

Šiaip ar taip, su statistiniu modeliu būtų paprasčiau. Čia svarbu ne pavienių reiškinių ryšys, o tik jų visumos suponuota tikimybė. Taigi, baltarusiškai istorijai pritaikius statistinį modelį galima aprašyti procesą, kurio metu iš visų minėtų orientacijų – bei aibės kitų faktų ir reiškinių – savotiškai „išsilukšteno“ Baltarusijos idėja, apimanti ir teritorijos, ir politinės, socialinės bei kultūrinės bendrijos sampratą, galiausiai atvedusi prie Baltarusijos valstybės fakto. Atrodo, kad būtent tokiu statistiniu modeliu – nebūtinai sąmoningai – vadovavosi ir recenzuojamo tomo autoriai. Regis, kad taip galima paaiškinti ir minėtą verbalinį vandenyną, būdingą tomo naratyvui, nes praktiškai neįmanoma nustatyti, koks vienas ar kitas faktas bei reiškinys buvo, yra ar bus susijęs su baltarusiška nacionaline idėja, o koks – gal ir ne. Tad lieka tik tikimybė, kad prasminga yra jų visuma.

Česlovas Laurinavičius
(Lietuvos istorijos institutas)